2026-yil
9(1)-son

“FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI”

ILMIY - METODIK

JURNALI

saen.uz

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
9(1)-son

Bosh muharrir:
Shoumarov G‘ayrat Bahromovich, psixologiya fanlari doktori, akademik

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Qodirov Umarali Do‘stqobilovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Mas’ul kotib:
Muqimov Alisher

Texnik muharrir:
Qarshiyev Jamshid Murotaliyevich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

TAHRIR HAY’ATI:

01.00.00 – FIZIKA-MATEMATIKA FANLARI
Ayupov Shavkat Abdullayevich, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
A’zamov Abdulla, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
Zohidov Erkin A’zamovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

02.00.00 – KIMYO FANLARI
Normaxamatov Nodirali Soxobataliyevich, kimyo fanlar doktori, professor
Tojibayev Komiljon Sharobitdinovich, kimyo fanlar doktori, akademik

03.00.00 – BIOLOGIYA FANLARI
Abdurahmonov Ibrohim Yo‘lchiyevich, biologiya fanlari doktori, akademik
Sulaymonov Botirjon Abdushukurovich, biologiya fanlari doktori, akademik

04.00.00 – GEOLOGIYA-MINERALOGIYA FANLARI
Fayziyev Abdulhaq Radjabovich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor
Husanov Sultonboy To‘xtayevich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor

05.00.00 – TEXNIKA FANLARI
Allayev Qahramon Rahimovich, texnika fanlari doktori, akademik
Majidov Inom Urishevich, texnika fanlari doktori, professor
Turobjonov Sadritdin Maxamatdinovich, texnika fanlari doktori, akademik
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

06.00.00 – QISHLOQ XO‘JALIGI FANLARI
Namozov Shodmon Ergashovich, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, akademik
Shoumarov Hikmat Bahromovich, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, professor

07.00.00 – TARIX FANLARI
Ziyo Azamat Hamid o‘g‘li, tarix fanlari doktori, akademik
Sagdullayev Anatoliy Sagdullayevich, tarix fanlari doktori, akademik
Yusupova Diloram Yunusovna, tarix fanlari doktori, akademik

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI
Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, iqtisod fanlari doktori, akademik
Musayev Behzod Anvarovich, iqtisod fanlari nomzodi
To‘xliyev Nurislom, iqtisod fanlari doktori, akademik
G‘ulomov Saidahror Saidahmedovich, iqtisod fanlari doktori, akademik

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
9(1)-son

09.00.00 – FALSAFA FANLARI
Nazarov Qiyom Normirzayevich, falsafa fanlari doktori, professor
Saifnazarov Ismoil Saifnazarovich, falsafa fanlari doktori, professor

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI
Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor
Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich, filologiya fanlari doktori, akademik
Xidirov Rajab Gulmatovich, filologiya fanlari nomzodi, dotsent (Tojikiston)

11.00.00 – GEOGRAFIYA FANLARI
Nigmatov Asqar Nigmatullayevich, geografiya fanlari doktori, professor
Tojiyeva Zulxumor Nazarovna, geografiya fanlari doktori, professor

12.00.00 – YURIDIK FANLAR
Rustamboyev Mirzayusuf Hakimovich, yuridik fanlar doktori, professor
Saidov Akmal Xolmatovich, yuridik fanlar doktori, akademik
Xolmo'minov Jumanazar Toshtemirovich, yuridik fanlar doktori, professor
Qodirov Bobiromon Bekmurodovich, yuridik fanlar doktori, professor

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI
Djurayev Risboy Haydarovich, pedagogika fanlari doktori, akademik
Ibraimov Xolboy, pedagogika fanlari doktori, akademik
Musurmonova Oynisa, pedagogika fanlari doktori, professor
Umarov Bahrom Norboyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

14.00.00 – TIBBIYOT FANLARI
Akilov Xabibulla Ataullayevich, tibbiyot fanlari doktori, professor
Nazirov Feruz Gafurovich, tibbiyot fanlari doktori, akademik

15.00.00 – FARMATSEVTIKA FANLARI
Abdullabekova Viloyat Nurillabekovna, farmatsevtika fanlari doktori, professor
Tulaganov Abduqodir Abdurahmonovich, farmatsevtika fanlari doktori, professor

16.00.00 – VETERINARIYA FANLARI
Daminov Asadullo Suvonovich, veterinariya fanlari doktori, professor
Jabborov Shuhrat Abdumajidovich, veterinariya fanlari doktori, professor
G'afurov Aktam G'afurovich, veterinariya fanlari doktori, professor

17.00.00 – SAN'ATSHUNOSLIK FANLARI
Ahmedova Nigora Rahimovna, sanatshunoslik fanlari doktori, professor
Hakimov Akbar Abdullayevich, san'atshunoslik fanlari doktori, akademik

18.00.00 – ARXITEKTURA FANLARI
Nozilov Dodo Avazovich, arxitektura fanlari doktori, professor
Uralov Axtam Sindarovich, arxitektura fanlari doktori, professor

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI
Abdusamatov Hasanboy Usmonjon o'g'li, psixologiya fanlari doktori, professor
Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Karimova Vasila Mamanosirovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Halimova Mashraboy Vohidovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Lazar Drajeta, psixologiya fanlari doktori, professor, Belgrad, Serbiya
Karpinskiy Konstantin Viktorovich, psixologiya fanlari doktori, professor, Grodno, Belarussiya
Suletbayeva Ella Serikbayevna, psixologiya fanlari doktori, dotsent

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
9(1)-son

22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI
Bekmurodov Mansur Bobomurodovich, sotsiologiya fanlari doktori, professor
Toshmuhamedova Dilorom Gafurdjanovna, sotsiologiya fanlari doktori

23.00.00 – SIYOSIY FANLAR
Fayzullayev Alisher Omonullayevich, siyosiy fanlar doktori, professor
Hasanov Otabek Abdurashidovich, siyosiy fanlar doktori
Paxrutdinov Shukritdin Ilyasovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Omonov Baxtiyor Axtamovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Quronboyev Qahramon Qo'chqorovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Avazov Komil Xolliyevich, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori

24.00.00 – ISLOMSHUNOSLIK FANLARI
Ibrohimov Ne'matulla, filologiya fanlari doktori, akademik
Islomov Zohidjon Mahmudovich, filologiya fanlari doktori, professor

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
9(1)-son

UDK 159.922.7:316.356.2

Jumabekov Ziyovuddin Xazratqul o‘g‘li,
“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti doktoranti

OILADA OTA-ONA MUNOSABATLARINING FARZANDLAR O‘RTASIDA HASAD HISSINI SHAKLLANTIRISHGA TA’SIRI: PSIXOLOGIK TUSHUNCHALAR TAHLILI

Annotatsiya. Mazkur maqolada oilaviy munosabatlar tizimida ota-onaning farzandlarga bo‘lgan munosabati, oiladagi psixologik muhit va tarbiyaviy yondashuvlarning farzandlar o‘rtasida hasad hissining shakllanishiga ta’siri psixologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Hasad shaxslararo munosabatlarda boshqa insonning yutug‘i, mavqei, e’tibori, imkoniyati yoki ijtimoiy ustunligini o‘zining yetishmovchiligi sifatida qabul qilish natijasida yuzaga keladigan murakkab emotsional holat sifatida izohlanadi. Tadqiqotda ota-onaning farzandlarni doimiy qiyoslashi, selektiv munosabat va favoritizm, e’tibor va moddiy resurslarning notekis taqsimlanishi, oilaviy nizolar, ota-onalar o‘rtasidagi emotsional koalitsiyalar hamda farzandlar o‘rtasidagi raqobatning hasad hissi shakllanishidagi psixologik mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, aka-uka va opa-singillar munosabatlarining dinamikasi, tug‘ilish ketma-ketligi, ota-onaning tarbiyaviy pozitsiyasi hamda bolaning o‘zini oiladagi boshqa farzandlar bilan qiyoslash jarayonlari tahlil qilinadi. Maqolada hasadning oldini olishga qaratilgan individual yondashuv, sog‘lom oilaviy kommunikatsiya, qiyoslashdan voz kechish, emotsional qo‘llab-quvvatlash, adolatli tarbiyaviy talablar va psixoprofilaktik choralar yuzasidan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: oila, ota-ona munosabatlari, farzandlararo munosabatlar, hasad, havas, aka-uka va opa-singillar, sibling munosabatlari, favoritizm, oilaviy nizolar, psixologik muhit, emotsional muhit, raqobat, qiyoslash, psixoprofilaktika, psixokorreksiya.

ВЛИЯНИЕ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЧУВСТВА ЗАВИСТИ МЕЖДУ ДЕТЬМИ: АНАЛИЗ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ

Аннотация. В статье с психологической точки зрения анализируется влияние взаимоотношений родителей с детьми, психологического климата семьи и воспитательных подходов на формирование чувства зависти между детьми. Зависть рассматривается как сложное эмоциональное состояние, возникающее в результате восприятия достижений, внимания, возможностей или социального преимущества другого человека как собственного дефицита. Раскрываются психологические механизмы влияния

родительского фаворитизма, постоянного сравнения детей, неравномерного распределения материальных и эмоциональных ресурсов, семейных конфликтов, эмоциональных коалиций между родителями и детьми, а также соперничества между братьями и сестрами на формирование зависти. Анализируется динамика сиблинговых отношений, влияние очередности рождения и родительской позиции на эмоциональное развитие ребёнка. Особое внимание уделяется профилактике зависти посредством индивидуального подхода, отказа от негативного сравнения, эмоциональной поддержки, справедливого распределения внимания и формирования здоровой семейной коммуникации.

Ключевые слова: семья, родительские отношения, отношения между детьми, зависть, соперничество, сиблинговые отношения, фаворитизм, семейные конфликты, психологический климат, эмоциональная среда, сравнение, психопрофилактика, психокоррекция.

THE INFLUENCE OF PARENT-CHILD RELATIONSHIPS IN THE FAMILY ON THE FORMATION OF ENVY AMONG CHILDREN: AN ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL CONCEPTS

Abstract. This article analyzes the influence of parent-child relationships, the psychological climate of the family, and parenting practices on the development of envy among children. Envy is considered a complex emotional state that may arise when another person's achievements, attention, opportunities, or social advantages are perceived as a reflection of one's own shortcomings. The study examines the psychological mechanisms through which parental favoritism, constant comparison between children, unequal distribution of material and emotional resources, parental conflicts, emotional coalitions, and sibling rivalry contribute to the development of envy. Particular attention is paid to the dynamics of sibling relationships, birth order, parental attitudes, and children's tendency to compare themselves with their siblings. The article also presents practical recommendations aimed at preventing envy through individualized parenting, avoidance of destructive comparisons, emotional support, fair distribution of parental attention, healthy family communication, and psychological prevention.

Keywords: family, parent-child relationships, sibling relationships, envy, rivalry, favoritism, family conflicts, psychological climate, emotional environment, comparison, psychological prevention, psychological correction.

Kirish. Oila inson shaxsining shakllanishi, uning emotsional tajribasi, ijtimoiy xulq-atvori va shaxslararo munosabatlar tizimining rivojlanishida muhim ijtimoiy-psixologik muhit hisoblanadi. Bola dastlabki ijtimoiy tajribani aynan oilada egallaydi, o‘zining “men”ini anglay boshlaydi, boshqalarning unga bo‘lgan munosabatini kuzatadi hamda mehr, e’tibor, rag‘bat, tanqid, talab va jazolash kabi

tarbiyaviy ta'sirlarning mazmunini o'zlashtiradi [1]. Shu sababli oiladagi psixologik muhit bolaning nafaqat ota-onasi, balki aka-uka va opa-singillari bilan munosabatlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Farzandlar o'rtasidagi munosabatlar tabiatan murakkab va ko'p qirrali bo'lib, unda mehr, hamkorlik, o'zaro yordam bilan bir qatorda raqobat, rashk, xafa bo'lish, norozilik va hasad kabi emotsional holatlar ham kuzatilishi mumkin. Bunday holatlarning mavjudligi o'z-o'zidan oilaviy munosabatlarning nosog'lomligini anglatmaydi. Muammo ushbu hissiyotlar muntazam, kuchli va nazoratsiz tus olgan hamda farzandlar o'rtasidagi o'zaro ishonch va yaqinlikni buzadigan darajaga yetganida yuzaga keladi.

Hasad murakkab psixologik hodisa bo'lib, u insonning boshqa shaxsga tegishli bo'lgan va o'zi uchun muhim hisoblangan ustunlik, imkoniyat, e'tibor yoki resursga nisbatan salbiy emotsional munosabatini ifodalaydi [5]. Oilada bunday hissiyot ko'pincha bevosita "men akamga hasad qilaman" yoki "singlimni yomon ko'raman" shaklida ifodalanmaydi. U ko'proq jahldorlik, ataylab qarshilik ko'rsatish, boshqa farzandning muvaffaqiyatidan norozi bo'lish, uni kamsitish, masxara qilish yoki uning yutug'ini qadrsizlantirish kabi xatti-harakatlarda namoyon bo'lishi mumkin.

Ayniqsa, ota-onaning farzandlardan biriga boshqasiga nisbatan ko'proq mehr va e'tibor ko'rsatishi, bolalarni muntazam qiyoslashi yoki oiladagi resurslarni adolatsiz taqsimlashi hasad va raqobatning kuchayishiga zamin yaratishi mumkin [2]. Bunday vaziyatda bolaning ongida "ota-onamning mehriga men emas, akam yoki singlim ko'proq loyiq" degan tasavvur shakllanishi ehtimoli ortadi.

Shu nuqtai nazardan, farzandlar o'rtasidagi hasadni faqat bolaning shaxsiy xarakteri yoki "tarbiyasizligi" bilan izohlash biryoqlama yondashuv hisoblanadi. Mazkur hodisani oilaviy munosabatlar tizimi, ota-onaning tarbiyaviy strategiyasi, oiladagi emotsional muhit va bolalarning o'zaro munosabatlari bilan bog'liq kompleks psixologik jarayon sifatida o'rganish zarur.

Adabiyotlar tahlili. Oilaviy munosabatlar va farzandlar psixologiyasiga oid tadqiqotlarda bola shaxsining rivojlanishida ota-onaning emotsional munosabati muhim omil sifatida ko'rsatiladi. V.M.Karimovaning oila psixologiyasiga oid tadqiqotlarida oiladagi shaxslararo munosabatlarning bola psixikasiga ta'siri, ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatlarning tarbiyaviy ahamiyati hamda oilaviy muhitning shaxs shakllanishidagi roli yoritilgan [1].

G'.B.Shoumarov oilaviy munosabatlarning psixologik xususiyatlarini tahlil qilar ekan, oiladagi o'zaro hurmat, emotsional yaqinlik va tarbiyaviy munosabatlarning farzand shaxsining rivojlanishidagi ahamiyatiga e'tibor qaratadi [2]. E.G'.G'oziyevning umumiy psixologiyaga oid qarashlari esa emotsiyalar, shaxslararo munosabatlar va motivatsion jarayonlarni tushunish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi [3].

Hasadning psixologik tabiati xorijiy psixologiyada ham keng o'rganilgan. R.H.Smith hasadni shaxsning o'zini boshqa inson bilan ijtimoiy qiyoslash

jarayonida yuzaga keladigan murakkab emotsional hodisa sifatida tahlil qiladi [6]. Uning yondashuvida inson uchun muhim bo‘lgan ijtimoiy ustunlikning boshqa shaxsda mavjudligi shaxsning o‘ziga bergan bahosiga ta’sir qilishi mumkin.

T.V.Beskova hasadning psixologik tuzilmasi va uni o‘rganish metodlariga e’tibor qaratib, ushbu hissiyotning shaxslararo munosabatlardagi namoyon bo‘lish shakllarini tahlil qiladi [5]. E.P.Ilyin esa hasad, dushmanlik va shuhratparastlik o‘rtasidagi psixologik aloqalarni o‘rganib, hasadning faqat ichki emotsional holat emas, balki shaxslararo xulq-atvorga ham ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini ko‘rsatadi [7].

Farzandlar o‘rtasidagi raqobatni tushuntirishda tug‘ilish ketma-ketligi bilan bog‘liq Alfred Adler qarashlari ham muhim nazariy asoslardan biridir. Adler oiladagi farzandning tug‘ilish tartibi uning oilaviy tizimdagi pozitsiyasini idrok etishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini ta’kidlagan. Biroq zamonaviy psixologiyada tug‘ilish tartibini bolaning shaxsiy xususiyatlarini belgilovchi qat’iy omil sifatida emas, balki boshqa oilaviy va individual omillar bilan o‘zaro aloqada ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.

Shunday qilib, mavjud adabiyotlar tahlili hasadning shakllanishida shaxsiy omillar bilan bir qatorda ijtimoiy qiyoslash, oilaviy muhit va ota-ona munosabatlari muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi. Biroq farzandlararo hasadni aynan ota-onaning munosabati, oilaviy resurslar taqsimoti va sibling munosabatlari kesishmasida kompleks tahlil qilish dolzarb ilmiy masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, unda oilaviy munosabatlar va hasad fenomeniga oid psixologik qarashlar tizimlashtirildi. Tadqiqot metodologiyasining asosini tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan va ijtimoiy-psixologik yondashuvlar tashkil etdi.

Tizimli yondashuv orqali oila alohida individlarning oddiy yig‘indisi emas, balki a’zolari o‘zaro ta’sirda bo‘lgan yaxlit psixologik tizim sifatida qaraldi. Qiyosiy-tahliliy metod yordamida hasad, rashk, raqobat va havas tushunchalarining o‘zaro farqli jihatlari ko‘rib chiqildi. Shuningdek, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, umumlashtirish, nazariy modellashtirish va psixologik interpretatsiya usullaridan foydalanildi.

Asosiy qism

Ota-onaning selektiv munosabati va favoritizmning psixologik ta’siri

Farzandlar o‘rtasida hasad hissining shakllanishida ota-onaning selektiv munosabati muhim omillardan biri hisoblanadi. Favoritizm deganda ota-onaning farzandlardan biriga boshqalariga nisbatan ko‘proq mehr, e’tibor, ishonch, moddiy yordam yoki maqtov ko‘rsatishi tushuniladi. Bunday munosabat ba’zan ota-onaning o‘zida ham aniq anglanmagan holda namoyon bo‘lishi mumkin.

Masalan, ota-onaning bir farzandning o‘qishidagi muvaffaqiyatlarini muntazam ravishda maqtashi, boshqa farzandning yutuqlariga esa yetarli e’tibor bermasligi bolalarda “mening yutug‘im yetarlicha qadrli emas” degan tasavvurni

shakllantirishi mumkin. Natijada bola ota-onaning e'tiborini olgan aka-uka yoki opa-singilini o'zining raqibi sifatida qabul qila boshlaydi.

Favoritizmning xavfli jihati shundaki, u faqat e'tibordan chetda qolgan farzandga emas, "sevimli farzand"ga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bir tomondan, u o'ziga nisbatan haddan tashqari yuqori talab va kutishlarni his qilishi, ikkinchi tomondan esa aka-uka yoki opa-singillarining salbiy munosabatiga duch kelishi mumkin.

Shu sababli oiladagi mehrni "teng miqdorda" emas, balki har bir farzandning individual ehtiyojlari va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda adolatli tarzda namoyon etish muhimdir.

Doimiy qiyoslash va farzandlararo raqobat

Ota-onalar tomonidan farzandlarni bir-biri bilan taqqoslash keng tarqalgan tarbiyaviy usullardan biridir. "Akaning sendan yaxshi o'qiydi", "Singling sendan aqlliroq", "Unga qarab o'rgan" kabi iboralar ayrim hollarda bolaning motivatsiyasini oshirish maqsadida ishlatiladi. Biroq bunday qiyoslash bolaning o'zini qadrlashiga salbiy ta'sir qilishi va qiyoslanayotgan aka-uka yoki opa-singilga nisbatan salbiy hislarni kuchaytirishi mumkin.

Ijtimoiy qiyoslash nazariyasiga ko'ra, inson o'z qobiliyati, mavqei va natijalarini baholashda boshqa insonlar bilan taqqoslashga moyil bo'ladi. Oila esa bunday qiyoslashning eng dastlabki va doimiy muhitlaridan biridir [6]. Agar bola doimiy ravishda o'zini aka-ukasi yoki opa-singlisi bilan taqqlashga majbur bo'lsa, boshqa farzandning muvaffaqiyati uning uchun quvonchli hodisa emas, balki o'zining muvaffaqiyatsizligi belgisi sifatida qabul qilinishi mumkin.

Shu jihatdan, tarbiyada "boshqalar bilan qiyoslash"dan ko'ra "shaxsning o'zidagi rivojlanish dinamikasini baholash" samaraliroq yondashuv hisoblanadi.

Oiladagi emotsional muhit va ota-onalar o'rtasidagi nizolarning ta'siri

Ota-ona o'rtasidagi munosabatlar farzandlarning psixologik xavfsizlik hissiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Doimiy nizolar, o'zaro ayblash, sovuqqonlik yoki emotsional masofa mavjud bo'lgan oilada bola ko'pincha ota-onaning e'tiborini yo'qotishdan xavotirlanishi mumkin.

Ayrim holatlarda ota yoki ona nizolar jarayonida farzandlardan birini o'z tomoniga jalb qiladi. Natijada oilada emotsional "koalitsiyalar" yuzaga kelishi mumkin. Bunday vaziyatda farzandlar ota-onaning o'zaro munosabatlaridagi ziddiyatlarga bilvosita jalb qilinib, bir-birini raqib sifatida ko'ra boshlashi ehtimoli ortadi.

Oilaviy tizim nuqtai nazaridan qaraganda, bolaning xatti-harakati ko'pincha butun oiladagi munosabatlar tizimining aks-sadosi sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli farzandlar o'rtasidagi nizoni faqat bolalarning o'zaro munosabati bilan cheklab tushuntirish to'g'ri emas.

Oila resurslarining taqsimlanishi va adolat hissi

Oila resurslari moddiy vositalar bilangina chegaralanmaydi. Ota-onaning vaqti, e'tibori, maqtovi, ishonchi, qo'llab-quvvatlashi, muloqoti va emotsional yaqinligi ham muhim resurslar hisoblanadi.

Agar bola ushbu resurslarning taqsimlanishini adolatsiz deb his qilsa, unda norozilik va hasad paydo bo'lishi mumkin. Masalan, bir farzandga qimmatbaho sovg'a olib berilib, ikkinchi farzandga uning ehtiyojlari tushuntirilmasa, u vaziyatni "meni kamroq yaxshi ko'rishadi" tarzida talqin qilishi mumkin.

Biroq oilada tenglik va adolat tushunchalarini farqlash muhim. Farzandlarga har doim aynan bir xil narsani berish shart emas. Muhimi, ota-ona qarorlarining bola uchun tushunarli, izchil va adolatli ekanini ta'minlashdir.

Sibling munosabatlarida tug'ilish ketma-ketligi va oilaviy rollar

Aka-uka va opa-singillar o'rtasidagi munosabatlar bolaning butun hayoti davomida saqlanib qolishi mumkin bo'lgan eng uzoq muddatli shaxslararo aloqalardan biridir. Ushbu munosabatlarning mazmuni bolaning yoshiga, oiladagi mavqeiga, yosh farqiga, ota-onaning munosabatiga va oiladagi tarbiyaviy rollarga bog'liq ravishda o'zgaradi.

To'ng'ich farzand ko'pincha dastlab ota-onaning asosiy e'tibor markazida bo'ladi. Keyingi farzand tug'ilgach esa u o'zining avvalgi mavqei o'zgarganini his qilishi mumkin. Agar ota-ona yangi farzandga haddan tashqari e'tibor berib, to'ng'ich bolaning emotsional ehtiyojlarini e'tibordan chetda qoldirsa, unda rashk va raqobat kuchayishi mumkin.

O'rtancha farzand oiladagi "ikki tomon" o'rtasida qolib ketganlik hissini boshdan kechirishi mumkin. Kenja farzand esa oiladagi alohida e'tibor va g'amxo'rlikdan ko'proq foydalanishi ehtimoli mavjud. Biroq bu holatlarni qat'iy psixologik qonuniyat sifatida emas, balki individual va oilaviy omillar bilan birgalikda baholash lozim.

Hasad, rashk, raqobat va havas o'rtasidagi farqlar

Oilaviy munosabatlarda hasadni boshqa yaqin emotsional tushunchalardan farqlash muhim. Rashk ko'proq mavjud munosabat yoki e'tiborni yo'qotish xavfi bilan bog'liq bo'lsa, hasad boshqa shaxsda mavjud bo'lgan va shaxsning o'zida yetishmayotgan deb baholangan ustunlikka nisbatan salbiy munosabat bilan tavsiflanadi [5; 6].

Raqobat esa har doim salbiy hodisa emas. Sog'lom raqobat farzandni rivojlanishga, yangi ko'nikmalarni egallashga va o'z imkoniyatlarini namoyon etishga undashi mumkin. Biroq ota-onaning qiyoslashga asoslangan tarbiyaviy uslubi raqobatni dushmanlikka aylantirishi mumkin.

Havas esa boshqa shaxsning yutug'ini ijobiy baholab, unga o'xshash natijaga erishish istagini anglatishi mumkin. Demak, ota-onaning vazifalaridan biri bolaning "nega unda bor, menda yo'q?" tarzidagi salbiy qiyoslashini "men ham bunga erishishim mumkin" degan konstruktiv motivatsiyaga aylantirishdan iborat.

Muhokama. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, farzandlar o'rtasidagi hasadning shakllanishi bitta sabab bilan izohlanmaydi. U biologik, individual-

psixologik, oilaviy va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadigan murakkab hodisadir.

Bunda ota-onaning munosabati alohida o‘rin tutadi. Bola uchun ota-onaning e’tibori oddiy emotsional ehtiyoj emas, balki uning oiladagi o‘rnini belgilovchi muhim psixologik ko‘rsatkich hisoblanadi. Shuning uchun ota-onaning boshqa farzandga bildirgan ijobiy munosabati ayrim vaziyatlarda bolaning o‘ziga beradigan bahosiga ham ta’sir qilishi mumkin.

Hasadning shakllanishida ayniqsa uchta mexanizmni ajratish mumkin. Birinchisi — ijtimoiy qiyoslash mexanizmi. Bola o‘z imkoniyatlarini aka-uka yoki opa-singillarining natijalari bilan taqqoslaydi. Ikkinchisi — emotsional resurslar uchun raqobat mexanizmi. Bola ota-onaning mehr va e’tiborini cheklangan resurs sifatida qabul qilishi mumkin. Uchinchisi — oilaviy identifikatsiya va rol mexanizmi bo‘lib, bunda bolaning oiladagi “aqlli”, “itoatkor”, “sho‘x”, “mas’uliyatli” yoki “muammoli” kabi rollari uning boshqa farzandlar bilan munosabatlariga ta’sir ko‘rsatadi.

Shu sababli farzandlar o‘rtasidagi hasadni bartaraf etishda faqat bolaga “hasad qilma” deb nasihat qilish yetarli emas. Muammoning manbai oilaviy munosabatlar tizimida mavjud bo‘lsa, psixologik yordam ham butun tizimga qaratilishi kerak.

Hasad hissining oldini olish bo‘yicha amaliy tavsiyalar. Birinchidan, ota-onalar farzandlarni bir-biri bilan qiyoslashdan voz kechishi lozim. Bolaning rivojlanishini uning o‘zining avvalgi holati bilan taqqoslash maqsadga muvofiq. “Akangdan o‘rnak ol” kabi iboralar o‘rniga bolaning konkret harakati va yutug‘ini baholash samaraliroqdir.

Ikkinchidan, har bir farzand bilan individual emotsional aloqa o‘rnatish zarur. Bola ota-onasining e’tibori uchun aka-uka yoki opa-singlisi bilan kurashishga majbur emasligini his qilishi kerak.

Uchinchidan, oilada umumiy qoidalar mavjud bo‘lishi bilan birga, farzandlarning individual ehtiyojlari ham hisobga olinishi lozim. Adolat hamma uchun mutlaqo bir xil munosabatda bo‘lish emas, balki har bir farzandning ehtiyojiga mos va asoslangan munosabatni ta’minlashdir.

To‘rtinchidan, ota-onalar farzandlardan birini ikkinchisiga qarshi qo‘yadigan yoki ularni oilaviy nizolarga sherik qiladigan koalitsiyalardan saqlanishi kerak. Er-xotin o‘rtasidagi muammolarni farzandlar orqali hal qilish bolaning psixologik xavfsizligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Beshinchidan, farzandning boshqa bola yutug‘iga nisbatan salbiy munosabatini darhol jazolashdan ko‘ra, uning ortida qanday ehtiyoj yoki qo‘rquv turganini aniqlash muhim. “Nega singlingga hasad qilyapsan?” degan savoldan ko‘ra “Singlingga ko‘proq e’tibor berilganida o‘zingni qanday his qilding?” kabi savollar bolaning emotsiyasini anglashga yordam beradi.

Oltinchidan, hasadni konstruktiv motivatsiyaga aylantirish mumkin. Buning uchun boshqa farzandning muvaffaqiyatini “sening mag‘lubiyating” emas, balki “erishish mumkin bo‘lgan imkoniyat” sifatida ko‘rsatish lozim.

Xulosa. Oilada ota-ona va farzandlar o‘rtasidagi munosabatlar bolaning emotsional rivojlanishi hamda aka-uka va opa-singillari bilan munosabatlarining shakllanishida muhim psixologik omil hisoblanadi. Tadqiqotning nazariy tahlili shuni ko‘rsatadiki, farzandlar o‘rtasidagi hasad ko‘pincha birgina shaxsiy xususiyat bilan izohlanmaydi. Uning shakllanishida ota-onaning selektiv munosabati, favoritizm, doimiy qiyoslash, emotsional va moddiy resurslarning adolatsiz taqsimlanishi, ota-onalar o‘rtasidagi nizolar hamda oiladagi noto‘g‘ri rollar taqsimoti muhim ahamiyatga ega.

Hasadning eng muhim psixologik mexanizmlaridan biri ijtimoiy qiyoslashdir. Bola o‘zini boshqa farzand bilan muntazam taqqoslash jarayonida o‘z qadrini ikkinchi darajaga tushirilgan deb his qilsa, boshqa farzandning muvaffaqiyati uning uchun tahdid sifatida namoyon bo‘lishi mumkin. Shu bois ota-onaning asosiy vazifasi farzandlar o‘rtasida “kim yaxshiroq?” degan raqobatni emas, “har birimizning o‘z qobiliyatimiz va o‘rnimiz bor” degan psixologik muhitni shakllantirishdan iborat.

Sog‘lom oilaviy munosabatlarda raqobat dushmanlikka emas, rivojlanishga xizmat qilishi, hasad esa konstruktiv havas va o‘z ustida ishlash motivatsiyasiga aylanishi mumkin. Buning uchun ota-onalar farzandlarning individual xususiyatlarini hurmat qilishi, ularni bir-biriga qarshi qo‘ymasligi, har bir bolaning emotsional ehtiyojlarini hisobga olishi va oilada adolatli psixologik muhitni ta’minlashi zarur.

Shunday qilib, farzandlar o‘rtasida hasadning oldini olish faqat bolaning xulq-atvorini tuzatish bilan cheklanmaydi. U, avvalo, oilaviy munosabatlar tizimini sog‘lomlashtirish, ota-onalarning tarbiyaviy kompetensiyasini oshirish, destruktiv qiyoslashni kamaytirish va farzandlar o‘rtasida o‘zaro hurmat hamda hamkorlikni shakllantirishga qaratilgan kompleks psixoprofilaktik yondashuvni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
2. Shoumarov G‘.B. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2010.
3. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
4. Andreeva G.M. Social Psychology. – Moscow: Aspect Press, 2019.
5. Beskova T.V. Зависть: психологическая картина и методы исследования. – Saratov, 2011.
6. Smith R.H. Envy: Theory and Research. – New York: Oxford University Press, 2008.
7. Ilyin E.P. Психология зависти, враждебности, тщеславия. – Санкт-Петербург: Питер, 2014.
8. “Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti. Oilaviy munosabatlar psixologiyasi. – Toshkent, 2023.
9. O‘zbekiston Respublikasi. Oila kodeksi. – Toshkent, 2024.
10. O‘zbekiston Respublikasi. Konstitutsiya. – Toshkent, 2023.
11. Adler A. The Individual Psychology of Alfred Adler: A Systematic Presentation in Selections from His Writings. – New York: Basic Books.
12. Rogers C.R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. – Boston: Houghton Mifflin, 1961.

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
9(1)-son

Muassis - "FAN VA INNOVATSIYA YANGILIKLARI" MCHJ
Jurnal hamkori - «PROFI UNIVERSITY»

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil 24-may kuni № 454068-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 1 oyda bir marta o'zbek, tojik, qozoq, qirg'iz, qoraqalpoq, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 190110, Toshkent shahri Uchtepa tumani, Bog'iston MFY, 14-mavze, 8-uy.

Telefonlar: +998 90 749 00 00
+998 90 749 77 77
+998 91 902 05 01
E-mail: saen_2024@mail.ru
Jurnal sayti: www.saen.uz
Telegram kanali: **https://t.me/saen_2024**

Maqolada keltirilgan fakt va ma'lumotlarning to'g'riligi uchun mualliflar mas'uldirlar.

"Fan va ta'lim yangiliklari" ilmiy-amaliy jurnali Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining qarori (25.08.2025 y., №374/5) bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

ISSN: 3093-8694